

Anna Warda

GATUNEK POWIASTKI BUDUJĄCEJ
W ZBIORKU IWANA NOWIKOWA
PRZYGODY IWANA SYNA KUPIECKIEGO

Spośród małych form narracyjnych funkcjonujących w okresie oświecenia wyodrębniła się na gruncie francuskim nowa struktura prozy fabularnej – powiastka. Jej proveniencję upatrują teoretycy i historycy literatury w prostych gatunkach opartych na budujących przykładach, w opowieściach komicznych, ucieśnych historiach wzorowanych na włoskiej noweli komicznej oraz w dawnych *fabliaux*, określanych jako *contes* lub *nouvelles*, a także typowych dla folkloru opowieściach baśniowych, wykorzystujących elementy cudowności i niezwykłości.

Jak twierdzi Z. Sinko, różne formy powiastki (*conte*), m. in. fantastyczne, budujące, moralne (poza powiastką filozoficzną stanowiącą *novum* literatury osiemnastowiecznej), nie były nowym gatunkiem oświeceniowej prozy fabularnej, lecz właśnie w dobie oświecenia święciły swój renesans, przejawiający się w zróżnicowaniu formy i funkcji utworów oraz w udoskonaleniu ich ujęć językowo-stylistycznych¹. Utwory przejęte z tradycji oralnej, dawnego piśmiennictwa i folkloru dostały w czasach oświecenia nobilitacji, stając się odrębną, choć niestety, mało sprecyzowaną formą literacką. Przyczyną tego było m. in. funkcjonujące wówczas nazewnictwo, które terminem *conte* obejmowało nie tylko powiastki w pierwotnym znaczeniu tego pojęcia, ale także inne realizacje prozy fabularnej bardzo różnego typu, stosując pojęcie *conte* często wymiennie z określeniami *nouvelle*, *histoire* czy *anecdote*. Niekonsekwencja terminologiczna, przejawiająca się szczególnie w tytułaturze ówczesnych utworów, przetrwała do dziś w wielu wypowiedziach krytycznych, dotyczących małych osiemnastowiecznych form fabularnych.

Pisarstwo Woltera, J. F. Marmontela, Fenelona, a także francuski przekład *Baśni tysiąca i jednej nocy* dokonany przez Gallanda reprezentujących

¹ Z. Sinko, *Powiastka w Oświeceniu stanisławowskim*, Wrocław 1982, s. 305.

właśnie gatunek powiastki znane były w osiemnastowiecznej oświeceniowej Rosji, przejawiającej znaczne zainteresowanie literaturą i kulturą francuską. Świadczą o tym m. in. liczne przekłady z tej literatury², a także informacje o lekturze oryginalnych francuskich utworów, w tym także powiastek³. Należy przy tym dodać, iż ówczesna rosyjska poetyka normatywna, kierując się zapewne niekonsekwencją istniejącą we francuskiej terminologii, nie stworzyła odrębnej nazwy adekwatnej pojęciu *conte*, lecz stosowała zarówno w tytułaturze, jak i w poetyce, literaturze krytycznej wymiennie takie terminy, jak np. *powiest'*, *rasskaz* czy też *nowiella*. Utrudnia to obecnie zakwalifikowanie określonego utworu prozatorskiego do tego gatunku.

Duży wachlarz tematyczny gatunku powiastki nie pozwala nam na skonstruowanie jednoznacznej definicji obejmującej swym zakresem wszystkie jej odmiany. Najogólniej rzecz ujmując możemy powiedzieć, iż gatunek ten tworzą utwory, których fabuła pełni jedynie rolę służebną w stosunku do wpisanej w utwór tezy moralnej, przy czym fabuła może być skonstruowana w rozmaity sposób: bądź przyjmując formę snu, wizji, cudownej podróży, bądź też obyczajowego exemplum, rozbudowanej opowieści składającej się z mnogości zdarzeń⁴. Powiastkę cechuje także jednowątkowość, linearny zarys fabuły, skoncentrowanie uwagi narratora na akcji opowieści, uproszczone traktowanie powiastkowych bohaterów, (pełniących często w utworach rolę marionetek poruszanych wolą ich twórcy) oraz wyeksponowanie osoby opowiadającego, nawiązującego często kontakt z odbiorcą w celu formowania jego poglądów i postaw.

Przedmiot naszych rozważań będzie stanowić dwutomowy zbiorek rosyjskiego osiemnastowiecznego demokratycznego pisarza – Iwana Nowikowa pt. *Przygody Iwana syna kupieckiego (Pochoždienija Iwana gostinogo syna)*. Wybór tego właśnie zbioru podyktowany był tym, że spośród 50 utworów, wchodzących w jego skład, wyraźnie wyodrębnia się grupa tekstów, która skonstruowana została zgodnie z regułami podanej przez nas wcześniej szeroko rozumianej definicji powiastki. O Iwanie Nowikowie, ich autorze, wiemy tylko tyle, że żył i tworzył w drugiej połowie XVIII w. i że pisarstwo nie było jego podstawowym zajęciem. Był bowiem księgowym, nauczycielem, tłumaczem dzieł o charakterze ekonomicznym i dydaktycznym. W historii literatury jest on znany jedynie jako

² *Swodnyj katalog russkoj knigi graždanskoj pieczati XVIII wieka 1725–1800*, Moskwa 1962–1975; S. P. Łuppowa, *Kniga w Rossii w poslepietrowskoje wriemia 1725–1740*, Leningrad 1976.

³ N. A. Kopaniow, *Riepiertuar francuzskoj knigi w pietierburgskoj akademiceskoj lawkie w sieried. XVIII wieka*, [w:] *Kniga i jejo rasprostranienije w Rossii w XVI–XVIII ww. Sbornik naucznych trudow*, Leningrad 1985, s. 79–90.

⁴ Sinko, *op. cit.*, s. 307.

autor wymienionego przez nas wcześniej zbioru i bywa lokalizowany obok M. Czulkowa⁵.

Naszym celem będzie prześledzenie głównych wątków fabularnych powiastek ze zbioru Nowikowa *Przygody Iwana syna kupieckiego*. Spróbujemy także odpowiedzieć na pytanie, na czym polega istota Nowikowskiej powiastki moralnej, budującej. Warto naszym zdaniem nadmienić, iż gatunek ten dawał autorowi możliwość realizacji głoszonych w epoce oświecenia w Rosji i nie tylko haseł łączenia przyjemnego z pożytecznym. Pożytkowi miało służyć przekazanie czytelnikowi wpisanych w fabułę określonych dyrektyw moralnych, egzemplifikacja pewnej tezy lub też przykład stosownej lub niestosownej postawy czy zachowania, propaganda praktycznych i życiowo przydatnych wzorów postępowania. Przyjemność gwarantowała sama lektura tych tekstów, które nastawione były na szybką, dynamiczną akcję, „dzianie się”. Nie miały one ambicji kreowania pogłębionych psychologicznie sylwetek bohaterów, ich charakterystyk, które zwalniałyby tempo akcji. Większa ilość wydarzeń, typowa także dla powieści awanturkowej, w przypadku powiastki podporządkowana była jednemu zamysłowi autora, określonej idei lub tezie. Zajmująca fabuła powiastki stanowić miała jedynie pretekst do rozważenia jakiegoś problemu etycznego lub też tezy filozoficznej.

Dwutomowy zbiorek Iwana Nowikowa pt. *Przygody Iwana syna kupieckiego* inauguruje utwór o tak samo brzmiącym tytule. Zarówno układ fabularny, jak techniki narracyjne i kompozycyjne tego tekstu wykazują podobieństwo do powiastek zawartych w *Baśniach tysiąca i jednej nocy*. Jego francuski przekład dokonany przez Gallanda na początku XVIII w. był przetłumaczony na język rosyjski, wielokrotnie powielany i chętnie czytany przez ówczesne rosyjskie środowisko czytelnicze (fr. *Les Mille et une nuit, contes arabes*, ros. *Tysiacza i odna nocz*)⁶.

Tekst rozpoczynający zbiór Nowikowa powiela schemat kompozycyjny i narracyjny charakterystyczny właśnie dla *Baśni tysiąca i jednej nocy*. Typowa dla niego kompozycja ramowa o układzie trzystopniowym pozwoliła na wprowadzenie do utworu trzech narratorów, prezentujących różne treści. Z opowiadania nadrzędnego, z trzecioosobowym narratorem, tworzącego pierwszy stopień kompozycji, a jednocześnie ramę całego cyklu, wysuwa się inna opowieść z pierwszoosobowym narratorem, którego funkcją było „oświecenie” bohatera poprzez sen, który mu się przyśnił, i który stanowi kolejne ogniwo kompozycyjne, będące samodzielnym opowiadaniem również z pierwszoosobowym narratorem.

⁵ O. Ł. Kałasznikowa, *Stanowlenie ruskogo ionalno-bytowego romana XVIII wieku*, Dniepropietrowsk 1986, s. 17, 35; G. Giennadi, *Sprawocznij słowar' o ruskich pisateljach i uczonych, umierszych w XVIII i XIX stoletijach*, t. 3, Moskwa 1908.

⁶ W. P. Stiepanow, *M. D. Czulkow i ruskaja proza 1750–1770-tych godow. Awtoriefierat dissert. na soisk. ucz. st. kand. filologicz. nauk*, Leningrad 1972, s. 18.

Przypomnijmy, że opowiadanie ramowe w *Przygodach Iwana syna kupieckiego* stanowi opowieść o pewnym złodzieju, którą prezentuje narrator nie będący postacią z płaszczyzny fabularnej utworu i nie wywierający wpływu na bieg wypadków. Dowiadujemy się od niego, że ów złodziej przechodzi obok klasztoru Szymona usytuowanego w pobliżu Moskwy, żali się na swą niedolę i gotów jest nawet pozbawić życia w celu zdobycia jedzenia lub pieniędzy jednego z mnichów. Przypadkowo słyszy go jeden z braci klasztornych, zaprasza do siebie, częstuje obfitym posiłkiem, obdarowuje pieniędzmi i poucza go:

„увещевал его приятными и душеспасительными разговорами, чтоб он то поносного своего рукоделья отставил и жил хотя в советской, но обществу не вредной и законам не противной жизни”⁷.

Wymowa tej wypowiedzi jest jednoznaczna – ma ona wyraźnie dydaktyczny, moralizatorski, oświeceniowy charakter. Mnich Polikarp ilustruje swe dyrektywy krótkim exemplum, przejmując jednocześnie funkcję pierwszoosobowego narratora, tak że złodziej staje się z kolei jego słuchaczem.

Opowieść Polikarpa, zbudowana według kanonów powiastki budującej jest jego *curriculum vitae*. Składa się na nią szereg zdarzeń z życia bohatera, obrazujących jego stopniową metamorfozę. Przypomnijmy pokrótce opowieść Polikarpa. Jej bohater – człowiek młody, niedoświadczony, dopiero wkraczający w życie – spotyka na swej drodze różnorakie pokusy i zasadzki. Słabość charakteru i pobłażliwość rodziców powodują, że Iwan – syn majątnego kupca – trwoni majątek na przyziemne przyjemności, zostaje okradziony i oszukany przez kobietę, którą kochał, i swego „nauczyciela”, staje się wreszcie prowodyrem szajki złodziei, która okrada swych współbraci (zjawisko rozbojów było, zdaniem W. Sipowskiego, charakterystyczne dla osiemnastowiecznej Rosji⁸).

Liczne niepowodzenia życiowe powodują, że Iwan niejednokrotnie zaczyna zastanawiać się nad życiem, jakie prowadzi, i rozmyśla nad sensem swej egzystencji, popadając jednocześnie w alkoholizm. Ogromny wpływ na zmianę stylu życia Iwana wywiera alegoryczny sen, który śni mu się dwukrotnie i który jest swoistego rodzaju medium, służącym przekazaniu określonych treści i mającym na celu zmianę stylu życia bohatera. Intencją wizji sennej, formy będącej istotnym wyróżnikiem struktury fabularnej powiastki, było ujawnienie bohaterowi nie znanych mu dotąd ezoterycznych prawd, które właśnie w tej formie mogły wywrzeć zbawienny wpływ na postawę Iwana, na zmianę jego życia. Wydarzenia, jakie zachodzą podczas

⁷ Tu i dalej wszystkie cytaty według wydania: I. Nowikow, *Pochozhdienije Iwana gostinogo syna*, t. I, II, Sankt-Pietierburg 1785–1786; t. I, s. 3.

⁸ W. W. Sipowskij, *Oczerki iz istorii russkogo romana*, t. I, wyp. 2 (XVIII wiek), S.-Pietierburg 1910, s. 667–668.

snu, doprowadzają do uświadomienia sobie przez bohatera własnych błędów. W alegorycznej podróży sennej towarzyszą mu duchy i upersonifikowane postaci symbolizujące zalety i wady ludzkie. Fabuła rozwija się tu tylko w jednym kierunku, brak wątków pobocznych, epizodów.

Chwył wizji sennej mającej zwykle alegoryczny charakter był zjawiskiem dość popularnym w literaturze oświecenia i służył iluminacji bohatera, jego moralnemu udoskonaleniu, metamorfozie, wzroście jego metafizycznej wiedzy⁹. Forma snu pojawiła się w literaturze rosyjskiej, jak twierdzi S. I. Sofronowa¹⁰, pod wpływem literatury zachodnioeuropejskiej i ustnej twórczości ludowej. W rosyjskich czasopismach lat sześćdziesiątych XVIII w. gatunek ten przeżywa swój renesans¹¹.

Sen Iwana cechuje głębsza refleksja na temat sytuacji egzystencjalnej człowieka, stosunku do otaczającego go świata, metafizycznych i światopoglądowych niepokojów. Zawarte są w nim także wskazania etyczne znane z Dekalogu. Iwan odbywa peregrynacje po alegorycznej krainie, którą jest piekło ze wszystkimi jego okropnościami i raj z wieczną błogością i szczęśliwością. Kupiecki syn Iwan, podobnie jak Dante, odbywa senną wędrówkę, której finałem jest dotarcie do celu, tj. Wiecznego Dobra. Świat przedstawiony we śnie jest pretekstem do ujawnienia bohaterowi tezy moralnej i stanowi jej konkretną ilustrację. W podróży towarzyszą Iwanowi upersonifikowane cnoty i wady ludzkie, będące interpretatorami oglądanych i spotykanych po drodze zjawisk oraz postaci. Liczba postaci drugoplanowych jest dość duża, ale trzeba zaznaczyć, że gdy jedni mentorzy pojawiają się, to ich poprzednicy znikają, przekazując bohatera pod opiekę następnego przewodnika, który bardziej niż poprzedni jest wtajemniczony w prawdy tego świata i wiedzie bohatera do celu.

Forma alegorii sennej będącej rodzajem fikcji pożytecznej dawała ogromne pole do opisu wyobraźni autora, który wprowadził do niej szeroki krąg spersonifikowanych pojęć symbolizujących określone wartości moralne (zarówno pozytywne, jak i negatywne), ludzkie zalety, wady, stan umysłu. Niemal każdemu z tych pojęć nadaje on odpowiedni wygląd, adekwatny do treści, jakie ze sobą niosą. Obok nazwy pojęcia daje on szczegółowy opis wyglądu i zachowania się poszczególnych mentorów bohatera. Czasem postać bywa najpierw szczegółowo opisana, a dopiero później ujawniona zostaje nazwa zjawiska lub pojęcia, jakie ona symbolizuje. Zilustrujmy to kilkoma przykładami:

⁹ Por. W. Ostrowski, *Dream allegory*, „zagadnienia Rodzajów Literackich” 1985, t. XVIII, z. 1 (55), s. 143–146; Sinko, *op. cit.*, s. 160–191; W. Supa, *O konwencji przedstawiania snów we współczesnej prozie rosyjskiej*, „Slavia Orientalis” 1988, nr 1, s. 51–58.

¹⁰ S. I. Sofronowa, *Proza w moskowskich żurnalach 1760-tych godow. Awtorsk. Diss. na soisk. ucz. st. kand. filologicz. nauk*, Leningrad 1977, s. 10.

¹¹ *Ibidem*, s. 9–17.

Он возвел меня на верх одной горы, где жил старый и задумчивый муж. Дом его был сплетенная из разных деревянных прутьев палатка, поставленная на открытом месте, откуда можно было видеть все вокруг лежащие той горы долины. Сей муж сидел на престоле, сооруженном из чистого золота, в руках держал телескоп, посредством которого мог он видеть все отдаленные от глаз смертных места. Проводитель мой объявил мне, что он называется трудолюбием, и старший сын премудрости, а поселен на той горе от сильной владетельницы, живущей близ того места, называемой добродетелью [...] Вид его был веселый и светлой, седины его заключали в себе великолепии; блестящая мантия со изображенными таинственными и мне неизвестными знаками висела около его и прикрывала все тело до пят (t. 1, s. 28–29).

Первый, с которым я встретился, обвизан был ячменными снопами, вид его казался несколько важен и страшен; он ругал ту сторону, из которой я шел, и говорил с суровостью о нравах человеческих; между тем сказал мне, что многие называются друзьями добродетели; но редкие самым делом бывают той чести достойны. Он сказал мне, что зовут его честностью (t. 1, s. 32)

Wśród postaci, jakie Iwan spotyka po drodze do krainy Wiecznej Szczęśliwości, są m. in. Przepych (*roskosz*), Radość (*wiesielje*), Śmiech (*smiech*) Zabawy miłosne (*lubownyje zabawy*), a także Bieda (*biednost'*), Pracowitość (*trudolubije*), Duma (*gordost'*), Upór (*upriamstwo*), Kłótniwość (*swarliwost'*), Płacz (*placz*), Rozwaga (*blagorazumije*), Zazdrość (*riewnost'*).

Interpretacją znaczeń obrazów i zjawisk oglądanych przez Iwana parają się przewodnicy, którzy zjawiają się u boku bohatera nie od samego początku jego wędrówki (przypomnijmy, iż siłą sprawczą przeniesienia się Iwana z własnego mieszkania do alegorycznej krainy okazuje się być silny wichur). Cały wachlarz ziemskich przyjemności mających swe locum w tej krainie wywołuje u Iwana nieobce mu z dotychczasowego rozpustnego życia wrażenia zmysłowe. Dla porównania następujący fragment: „во мне чрезъестественное последовало движение; радость одолевала все мои телесные пять чувств” (t. 1, s. 27).

Stopniowo jednak, pod wpływem nowego obrazu, Iwan zaczyna odbierać inaczej to, co wcześniej dostarczało mu przyjemności. Widząc na przykład ogromne pole, na którym były nieszczęścia, biedy i choroby, które poświęciły swe życie najwspanialszemu z bóstw – Zabawie – Iwan pospiesznie oddala się od tego miejsca. Wtedy właśnie u jego boku zjawia się duch w postaci starca, który jest gotów pomóc Iwanowi w jego poszukiwaniach Wiecznej Szczęśliwości. W taki oto sposób rozpoczyna się pielgrzymka Iwana. Jej pierwszą stacją jest szczyt wysokiej góry zamieszkaanej przez starca, zwanego Pracowitością (przypomnijmy, iż góra jako miejsce sakralne jest odwiecznym toposem literatury). Starzec ów proponuje pątnikowi, by popatrzył przez teleskop i ujrział tych, którzy poświęcili swą młodość Zabawie, a także samo królestwo Zabawy i ukazuje mu cel, do którego dąży, informując go jednocześnie o trudach, jakie czekają go po drodze. Nie zniechęca to jednak bohatera, który aż nazbyt gorliwie pokonuje napotkane przeszkody.

Kolejnym jego przewodnikiem jest Uczciwość. Trudności i cierpienia, których doświadcza w drodze za swym przewodnikiem, powodują, że dalej sam określa tempo wędrówki i z odpowiednim dystansem ustosunkowuje się do spotykanych po drodze zjawisk. Wkrótce jednak zabiera go ze sobą inny nauczyciel – Wstrzemięźliwość, który swą nauką o czystości obyczajów, umiarkowaniu, a także surowymi naukami i umoralniającymi rozmowami zniechęca bohatera do dalszej wędrówki ku doskonałości. Kolejnym przewodnikiem Iwana jest filozof należący do sekty stoików. Jego propaganda surowej cnoty polegającej na zachowaniu równowagi duchowej nie zakłóconej żadnymi uczuciami i namiętnościami nie zyskuje aprobaty Iwana, wraca więc do swego poprzedniego mentora, który go śledził i nieustannie kroczył za nim. Następną stacją w ich pielgrzymce jest dom Odosobnienia, które przybrało postać staruszki. Ona też częstuje Iwana kilkoma kroplami cudownego płynu, dzięki któremu jego umysł zostaje odnowiony i oświecony. Wszystkie złe duchy spotykane po drodze staruszka odstrasza niezwykłym zwierciadłem i doprowadza bohatera do celu wędrówki, oznajmiając mu, iż „таких то предводителей, какова я, всякому желающему достигнуть верх благополучия иметь должно” (t. 1, s. 40).

Nauka płynąca z przedstawionego snu i symbolicznych obrazów sprowadza się do sformułowania przez Iwana podstawowych wskazań i prawd w duchu szeroko pojętego chrystianizmu i wyraża obiegowe przekonania, funkcjonujące w myśli etycznej oświecenia. Wynikało z nich, że życie ludzkie pełne troski, niedoli i wyrzeczeń prowadzi do szczęśliwej wieczności.

Idealnym wzorcem życia dla Iwana stała się w rezultacie alegorycznego snu kontemplacja i niezakłócona problemami dnia codziennego świeckich ludzi egzystencja, jaką znalazł on w celi klasztornej (przypomnijmy, że w literaturze staroruskiej klasztor był typowym miejscem ucieczki przed pokusami świata doczesnego). Warto przy tym dodać, iż życie mnichów z *Przygód Iwana syna kupieckiego*, upływające co prawda w całkowitym spokoju i oderwaniu od doczesnych trosk, nie miało w sobie nic ze średniowiecznego ascetyzmu. Klasztor był dla Polikarpa miejscem, gdzie mógł on dobrze pojeść, żyć bez trosk i kłopotów dnia codziennego i jawnie przechowywać w swej celi zapasy wódki, a także urządzać swym gościom obiady, nietypowe, zdawałoby się, dla mnichów. Jak twierdzi W. Sipowski¹², *Przygody Iwana syna kupieckiego*, są swego rodzaju hymnem ku czci klasztoru, który nazywa on cichą przystanią. Średniowieczna asceza propagująca surowy, wstrzemięźliwy tryb życia, zmierzający poprzez wyrzeczenie się przyjemności i umartwienie ciała do doskonalenia się w cnocie, zostaje tu wyparta całkowicie przez model życia klasztornego, dążącego przede wszystkim ku osiągnięciu spokoju ducha, któremu w żadnym stopniu nie przeszkadza dbałość o rozkosze ciała.

¹² Sipowski, *op. cit.*, s. 664–665.

Nowikow tak kształtuje ton narracji w swym utworze, aby elementy fabularne były podporządkowane ukazaniu jego własnych poglądów, interpretacji. Zgodnie z tym tworzą one jedynie sytuację motywującą ich wyrażenie. Postępowanie bohatera – Iwana – stanowi środek do ukazania zabiegów interpretacyjnych autora, dotyczących oświeceniowych norm i zasad. Sprzyja to nawiązaniu kontaktu między autorem i czytelnikiem, ale już nie na gruncie powieściowej iluzji, lecz aktualnej rzeczywistości. Kreowany przez Polikarpa wzór życia pocziwego jest adekwatny do osiemnastowiecznej propozycji prostoty i umiaru nawiązujących bezpośrednio do wzorów arkadyjskich.

Opowieść o dziejach i cudownej metamorfozie Iwana kończy prośba mnicha skierowana do złodzieja Wasyla, by ten opowiedział mu dla zabicia czasu ciekawą historię. Wasyl przystaje na to z wielką ochotą, przejmując pałeczkę z rąk poprzedniego narratora – Polikarpa – i opowiadając mnichowi dzieje swego życia. Jak widzimy, ulubioną nie tylko zresztą przez Nowikowa, formą przejścia od opowieści o jednym bohaterze do opowieści o innej postaci było danie temu ostatniemu osobistej możliwości wypowiedzi na jakiś temat. Ten chwyt literacki pozwalał jednocześnie na pełniejsze, bardziej wnikliwie ukazanie charakteru bohatera, jego osobowości i przeżyć.

Wasyl opowiada o swym życiu od czasów dzieciństwa, które nie wskazywało jeszcze na to, że zejdzie on na złą drogę, poprzez jego pierwsze kłamstwa, łapówki, kary, zemstę na rodzicach, którą było spalenie domu, pobyt u rozbójników, małżeństwo z córką ich atamana zakończone jej śmiercią, kolejne małżeństwo, rozboje, grabieże, pijaństwo aż po wspomnianą już wcześniej przechadzkę w okolicach klasztoru, w którym przebywał Polikarp.

Wydawać by się mogło, że opowieść ta pozbawiona jest jakichkolwiek elementów moralizatorskich, typowych właśnie dla powiastek moralnych. Należy jednak wziąć pod uwagę to, iż opowieść Wasyla, mimo jej pozornej samodzielności, stanowi kontynuację poprzedzającej jej opowieści Polikarpa, a tym samym jest potwierdzeniem wypowiedzianych już wcześniej poglądów i sądów mnicha, zgodnych z doktryną chrześcijańską. Wasyl próbuje co prawda nawet dwukrotnie (zawsze pod wpływem kobiety) godnie i uczciwie żyć, ale jego towarzysze lub też bieda zmuszają go wciąż do powrotu na złą drogę. Mnich Polikarp pełni w tym utworze rolę dobrego słuchacza, a następnie mentora. Proponuje on Wasylowi najpierw życie w klasztorze, potem zaś, dowiedziawszy się o tym, że ma on zobowiązania w stosunku do swej rodziny, zwraca się do niego z takimi słowami:

не хочу тебя тревожить к приятию монастырской жизни, а под клятвою завещаю и приказываю тебе от сего времени не употреблять более себя в теперешнем поносном мастерстве, а употребить в каком-нибудь торгу; и для того награждаю тебя во-первых пятью тысячами рублями, а впредь по усмотрению оставлен не будешь (t. 1, s. 55).

Oba utwory, tzn. *Przygody Iwana syna kupieckiego* i *Przygody złodzieja, syna zakrystiana (Prıkluczenije wora, ponomariewa syna)* należy rozpatrywać razem, jako dwa exempla, potwierdzające opinię, iż nawet największy grzesznik może zmienić się na lepsze. Ewolucja grzeszników odbywała się zwykle nie samoistnie, lecz przy pomocy pojawiających się bohaterowi we śnie lub na jawie mentorów, interpretatorów zjawisk, którzy służą bohaterowi radą i pomocą, objaśniają głębsze sensy snów, wizji, formułują stosowny morał. Zapowiedź opowieści Wasyla kończąca utwór *Przygody Iwana syna kupieckiego* stanowi specyficzną ramę dla kolejnych tekstów zbioru Nowikowa, które są samodzielnymi, nie powiązanymi ze sobą i fabularnie zamkniętymi całościami.

Wśród nich odnajdujemy jednak jeszcze kilka innych utworów utrzymanych w konwencji powiastki. Dwa z nich potwierdzają na przykład tezę, iż nie należy wyjawić powierzonej tajemnicy. Są to mianowicie *Przygody przybranego brata Iwana, syna kupieckiego (Pochożdzenije nazwanogo brata Iwana kupieckogo syna)* i drugi noszący tytuł: *Istoty tajemnicy, nie ujawniając nikomu (O sodierżanii tajny nie dowieriaja nikomu)*. W pierwszym z nich pierwszoosobowy narrator – Iwan – rozpoczyna swą opowieść wyraźnie z nastawieniem ludycznym i wyróżnia się cechami typowymi dla *picaro*. Jednocześnie jednak włącza on do swej opowieści exemplum, potwierdzające myśl, iż należy strzec powierzonej tajemnicy. Bohater utworu, który do tej pory występował w roli spryciarza, oszusta, łotrzyka, okazuje się być jednak człowiekiem łatwowiernym i naiwnym. Wszystkie jego dalsze perypetie, w których przejawia on spryt typowy właśnie dla łotrzyka, wynikają z jego naiwności i niedyskrecji, dotyczącej jego intymnego związku z Daszeńką. Zabawne, a jednocześnie skomplikowane sytuacje, w których znajduje się bohater, są oczywiście rezultatem jego gadulstwa i przypominają one historie, które były opisywane w arabskim zbiorze nowel zatytułowanym *Baśnie tysiąca i jednej nocy*.

Wniosek, wyrażający prawdę, iż należy strzec tajemnicy, wysuwa on więc dopiero w końcu swej barwnej, zajmującej opowieści jako rezultat swych doświadczeń życiowych. Morał wypływający z jego opowiadania wyraża on, zgodnie z kanonami powiastki moralnej, jasno i wyraźnie: „Вот, любезной брат Странжил, как должно сохранять вверенную тайность, которой пример еще я рассказать намерен” (t. 2, s. 41). Wypowiedź tę egzemplifikuje on kolejnym opowiadaniem. Jednakże w tym przypadku morał poprzedza exemplum, sugerując tym samym wyraźnie dydaktyczny charakter mającej nastąpić jego ilustracji. Jej charakter zbliżony jest pod względem treści do kręgu tematycznego mizoginicznych opowieści o kobietach, które nie dochowały tajemnicy, z tą jednakże różnicą, że nosi on typowo dydaktyczny, a nie rozrywkowy charakter, i nie tylko kobieta, lecz także mężczyzna nie potrafi dochować zawierzonej tajemnicy.

Nowikow wprowadza do tego utworu pewne elementy psychologizacji bohaterów, a czyni to poprzez formę listu nieszczęśliwej dziewczyny do jej ukochanego. Z niego właśnie dowiadujemy się o jej tragicznym losie i przeżyciach. W nim też zawarte jest motto, brzmiące podobnie do tego, które było już podane w ekspozycji, a mianowicie: „помни навсегда, сколь опасно открывать свои тайности [...] другому, которой их сохранить не может” (t. 2, s. 46). Mimo iż autorzy powiastek są, zdaniem K. Antkowiak, bardziej moralistami niż psychologami, to posługują się oni pewnymi stereotypami psychologicznymi dla stworzenia potrzebnych im typów postaci. Ich psychologia nie jest wprawdzie psychologią analityczną, polegającą na analizie charakterów, lecz psychologią syntetyczną, ujawniającą się w naskicowaniu typu osobowości ludzkiej¹³.

Konsekwencje niedochowania tajemnicy okazały się tragiczne w skutkach, albowiem aż dwie osoby straciły z tego właśnie powodu życie. Nauka moralna potwierdzona więc została tragicznym exemplum, mającym przestrzegać innych przed niedochowaniem dyskrekcji.

Fabula kolejnej powiastki pt. *O synu kupieckim, który poświęcił swój majątek zdobywaniu wiedzy (O kupieckiem synie upotrzebiwsem imienije swoje na nauki)* służy propagowaniu słusznych zasad postępowania, demonstrowa ideę naczelną utworu, a także służy krytyce ówczesnej politycznej, społecznej i obyczajowej rzeczywistości.

Zajmująca fabuła utworu pełni tylko rolę służebną w stosunku do wpisanej do opowiadania tezy, zawierającej się w stwierdzeniu, iż mądrość popłaca, a także zawiera satyrę na instytucje i zasady, których istnienie i funkcjonowanie jest niezgodne z oświeceniową ideologią kierującą się światłem rozumu i odrzucającą tradycyjne prawdy i uprzedzenia. W przeciwieństwie na przykład do powiastek filozoficznych typu Wolterowskiego powiastka Nowikowa nie poddaje pod dyskusję jakiejś tezy filozoficznej czy też refleksji światopoglądowej stojącej w centrum sporów i dociekań filozoficznych doby oświecenia. Jest ona raczej próbą propagandy oświeceniowej ideologii i satyrą na istniejące w państwie układy. Dla udowodnienia swej tezy autor posługuje się wątkiem mającym swe antecedencje zarówno w folklorze, jak i w literaturze biblijnej, mówiącym o braciach, pomiędzy których ojciec dzieli równo przed śmiercią swój majątek. Dwaj starsi wkrótce pomnażają otrzymany spadek, najmłodszy zaś, jak twierdzi narrator,

не такого вкуса как первые, истратил все свои деньги на вояжирование по Европе и Азии на изыскание для научения себя лучших учителей, чрез которых дошел до познания всех во свете законов, обращения народов, совершенного испытания в течении небесных планет, в движении земли и прочих сокровенных художеств (t. 1, s. 56).

¹³ K. Antkowiak, *Powiastka*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 1979, t. XXII, z. 2 (43), s. 105.

Jak więc widzimy, cel, na który przeznaczył swój majątek najmłodszy syn, jest biegunowo różny od tego, który stał się przyczyną nędzy biblijnego syna marnotrawnego.

Bohater Nowikowa będąc typowym człowiekiem oświecenia stawia na pierwszy plan swą edukację, której nie waha się poświęcić wszystkiego, co posiada. Jego duma i godność nie pozwalają mu jednak na powrót do rodzinnego domu w charakterze syna marnotrawnego. Posiadana wiedza i umiejętności nie pomagają mu także w znalezieniu pracy w społeczeństwie, które ceni tylko bogatych i wysoko urodzonych. Ówczesne realia, a także spetryfikowane poglądy kręgów dworskich, które nie zaakceptowały jeszcze nowego, oświeceniowego sposobu myślenia i wartościowania, podlegają tu krytyce autora. Jediną możliwością zaistnienia staje się więc dla bohatera stawienie się za wszelką cenę przed obliczem władcy. Zamierzenie to zostaje przez niego zrealizowane dzięki podstępowi. Poprzez wykazanie się erudycją przed oświeconym i dbającym o dobro poddanych władcą zyskuje on wysokie stanowisko w hierarchii państwowej.

W utworze Nowikowa król cieszy się uznaniem prostego narodu, poddanych, jednakże kręgi dworskie są wrogo nastawione do jego działalności, przejawiającej się m. in. w tym, że interesuje się on problemami najniższych warstw społecznych i poświęca im swój cenny czas. I tak na przykład zapoznaje się on („со вниманием”) z treścią pisma adresowanego do niego przez syna kupieckiego, a następnie sprawdza osobiście jego wiedzę i umiejętności. Jak dowiadujemy się z tego listu, młody człowiek wyjechał za granicę „не для себя, но ради пользы любезного своего отечества” (t. 1, s. 58). Jednakże nabyta wiedza i umiejętności nie stanowiły podstawy do tego, by zająć stosowne stanowisko, albowiem spetryfikowane poglądy kręgów dworskich zamykały dostęp ludziom z innych warstw społecznych do wysokich urzędów, które obsadzane były „swoimi”, zwykle nie zasługującymi na to ludźmi:

Один по обогащению своего прибытка представлял изнеженного и ничего не учившего, кроме одного испорченного в свете языка, и едзящего в богатой карете и платье, в прах по новой моде разчесанного сынка; другой такого ж остолопа своего племянника, третий подобного дураля родственника; иной невежу приятелева внука и так далее (t. 1, s. 59).

Mądry, a jednocześnie bezradny w tej sytuacji król zrozumiał, że:

жизнь человеческая более всего подвергается радости и богатству, суетам и бедности; сии последние два пункта не всегда полираются ногами первых, хотя бы они великие имели в себе дарования; и что непорочность меньше имеет доступа к правосудию, нежели блестящее золото (t. 1, s. 60).

To filozoficzne stwierdzenie władcy świadczy o jego mądrości, zdawaniu sobie sprawy z istniejącej niesprawiedliwości i sytuacji w swym państwie. Jednakże przykład syna kupca dowodzi, iż można przezwyciężyć istniejące

w państwie układy. Powiastka o synu kupca ma uniwersalny charakter, ponieważ brak tu jakiegokolwiek lokalizacji chronologicznej i topograficznej, a bohaterowie określani są tylko ze względu na ich status społeczny i zajmowane stanowisko (syn kupca, król, wdowa). Brak umiejscowienia akcji utworu w konkretnym czasie i przestrzeni nie mógł być przypadkowy. Związane jest to najprawdopodobniej z elementami krytyki kręgów dworskich, które, jak możemy przypuszczać, dotyczyły rzeczywistości, w której żył i tworzył I. Nowikow.

Jeszcze jedną postać sprawiedliwego cesarza spotykamy w powiastce zatytułowanej *O sprawiedliwym sultanie, który ukarał poddanego za krzywdę wyrządzoną żonie chłopca (O prawosudnom sultanie nakazawszem poddanego za obruganije kriestjanskoj żeny)*. Jego bezpośrednia charakterystyka, którą znajdujemy w tekście: „Султан как был справедливый монарх, сжалился над человеком” i „правосудный монарх”, znajduje potwierdzenie w sytuacji przedstawionej w utworze. Władca ów nie waha się nawet przed ukaraniem własnego syna, którego podejrzewa o haniebny czyn dokonany na żonie chłopca. Jednakże czyni to przy zgaszonych światłach, ponieważ, jak to sam objaśnia, nie chciał zobaczyć swego syna w roli przestępcy:

не увидеть мне его лица, дабы я чрез то позабыть мог, что я его родил и он мой сын, а позабыв сие и не видя его, позабыл бы и любовь родительскую к чадам и воздал бы ему достойное наказание за таковое его преступление (t. 1, s. 108).

W analizowanej powiastce Nowikowa widoczne są elementy psychologizacji i teatralizacji, przejawiające się, tak jak i poprzednio, w reakcji bohatera-sultana na widok ciała przestępcy, który jak się okazało nie był jego synem: „подошед ближе к мертвому, взглянув на его лицо и упавши на колени, начал со слезами молиться” (t. 1, s. 107). Konkluzję do historii o sprawiedliwym władcy stanowi stwierdzenie wypowiedziane przez narratora na końcu utworu, które brzmi następująco:

Таким образом правосудный монарх по всей справедливости наказал злодея, преступившего законы, которому все любящие сию добродетель подражать должны. И подлинно всякой судья, который не сумнится, что все дела его всемогущему существу, которое без наказания грешника не оставляет, должен весьма быть осторожен во исполнении своего звания, чтоб не был иногда во учиненных приговорах наказан праведный, а незаконный помилован (t. 1, s. 109).

Jak mogliśmy zauważyć, historyjka o sprawiedliwym władcy była więc tylko pretekstem do tego, by narrator mógł wypowiedzieć się na temat sądownictwa i sędziów w każdym, dowolnie wybranych realiach.

Do grupy powiastek o sprawiedliwych władcach możemy zaliczyć także utwór zatytułowany *O szachu perskim Ali Beju i o jego faworycie, który zepsuł swą reputację z powodu uroków pewnej kobiety (O Piersidskom szachie Ale bieje i o lubimce jego, pomracziwszem dobryje diela swoi prielest'mi odnoj*

zenszczyzny). Postacią pierwszoplanową w tym utworze jest faworyt Ali Beja – Bajazet, który pod wpływem kobiety i kuszącego go szatana przechodzi metamorfozę z

министра, превосходящего разумом всех придворных, правдолюбивого, во обхождении ко всем ласкавого, приятного и в воинских и гражданских советах полезного и наивернейшего, коим весь народ был доволен, а по тому и он был ото всех любим и почитаем (t. 1, s. 152)

w pospolitego zbrodniarza i stręczyciela kobiety, która zachwycała go swą urodą i mądrością.

Szach Ali Bej wkracza do akcji w charakterze mediatora pomiędzy ową kobietą i swym faworytem Bajazetem, którego surowo, lecz sprawidliwie osądza.

Wschodni sztafaż utworu, który stanowi „oprawę sceniczną”, nie ma jednak istotnego znaczenia dla przebiegu akcji. Na niej bowiem i na charakterach bohaterów skupia swą uwagę autor. One właśnie mają priorytetowe znaczenie, natomiast wschodnie realia pełnią tu tylko funkcję tła.

Niebagatelną rolę dla akcji utworu odgrywa kobieta, będąca przyczyną ewolucji Bajazeta. Jest to uczciwa, wierna i mądra żona, szukająca sprawiedliwości u władcy, który, na jej szczęście, jest faktycznie zainteresowany losem swych poddanych.

Wśród powiastek ukazujących postać władcy plasuje się także tekst pt. *O Pustelniku Haramie i o Turku niezadowolonym ze swego życia (O dierwisze Garamie i o turczaninie niedowolnom swoim sostojanijem)*. Fabuła tej powiastki opowiada o biednym, ale szczęśliwym w gruncie rzeczy człowieku, który w wyniku niewykorzystania możliwości wzbogacenia się danej mu przez władcę popada w depresję. Warto tu nadmienić, iż wątek o odwiedzaniu poddanych przez władcę dbałego o dobro ludu znany był w Rosji już w XVIII w. Trudno jednak określić dziś jego proveniencję, jest on bowiem obecny zarówno w literaturze zachodnioeuropejskiej, jak i w literaturach wschodnich (por. np. *Baśnie tysiąca i jednej nocy*). Nowikow zapożyczył zajmujący wątek najprawdopodobniej z literatury wschodniej i odpowiednio go transformując włączył do swego zbiorku. Zachował przy tym wschodni koloryt, a zapożyczony wątek wzbogacił amplifikacjami o budująco-moralizatorskim charakterze, które stały się jego ramą. Pouczające sugestie kreowanego narratora miały najprawdopodobniej na celu ukazanie czytelnikowi postawy samego autora wobec świata przedstawionego w utworze, poruszały wciąż zajmujące problemy egzystencji i szczęścia człowieka.

Popularny wątek włączył Nowikow do opowieści, która stanowi drugi stopień podporządkowania wobec ramy kompozycyjnej całego utworu. Jest to swoiste exemplum, potwierdzające tezę umieszczoną w kończącej cykl ramie, iż każdy człowiek powinien cieszyć się z tego, co posiada, nawet jeżeli jest to skromna czy też wręcz uboga egzystencja.

Dwie centralne postaci zostały zaprezentowane już w ekspozycji do ramy całego cyklu. Są to pustelnik Haram i biedak Hassan. Miejscem akcji są natomiast odosobnione okolice Mekki, a dokładniej pustelnia Harama, a także Mekka i Medyna.

Przypomnijmy w skrócie treść tego utworu. Samotnik Haram spotyka pewnego razu w swej pustelni rozpaczającego Hassana, którego pociesza i zachęca do zwierzeń. Opowieść Hassana stanowi w ogólnej strukturze utworu samodzielne pierwszoosobowe opowiadanie. Rolę kreowanego narratora przejmuje Hassan, od którego dowiadujemy się, iż będąc pracowitym, uczciwym człowiekiem, całkowicie zadowolonym ze swego skromnego, ale spokojnego i szczęśliwego życia zostaje nieoczekiwanie odwiedzony przez władcę Kalifa, który przybywa do niego incognito. Urzeczony prostotą, szczerością, a zarazem zadowoleniem Hassana ze swej skromnej egzystencji, Kalif oznajmia mu, kim jest naprawdę i stwierdza, iż on sam mimo swego bogactwa nie jest tak szczęśliwy jak Hassan. Nie obdarowuje on jednak Hassana niczym, gdyż jego zdaniem posiadanie majątku może wypaczyć jego charakter. Ten jednak po wizycie władcy pograża się w myślach o niespełnionym szczęściu, śni o tym, że jest bogaty i zaniedbuje swą dotychczasową działalność, w rezultacie czego staje się nędzarzem. Kolejna wizyta Kalifa rozczarowuje władcę, który tym razem ujrzał zrozpaczonego biedaka. Zabiera go więc na swój dwór, z którego jednak po śmierci Kalifa zostaje wyrzucony i znów staje się żebrakiem. W taki oto sposób kończy się opowieść Hassana, po której następuje powrót do opowieści ramowej, do której swoisty pomost stanowi następująca uwaga narratora: „Гарам ожидал, покамест его мучение окончится, а потом, взяв его за руку, сказал: чадо! (t. 1, s. 106). Dalej Haram poucza biedaka i radzi mu, by powrócił do dawnego spokojnego, pełnego harmonii życia.

Zgodnie z koncepcją powiastki budującej utwór ukazuje nawrócenie grzesznika, jego oświecenie. Postać Kalifa jest w tym utworze przykładem mądrego, roztropnego władcy, zainteresowanego życiem poddanych. Jego pojawienie się u Hassana stanowi przełom w życiu biedaka i jest jednocześnie próbą charakteru. Nieprawidłowo pojęta hierarchia wartości doprowadziła Hassana do nieszczęścia, z którego jednak podźwignął się dzięki pouczeniom duchownego, jego nauce moralnej.

Odmianą postaci przybrała inna powiastka ze zbioru Nowikowa, zatytułowana *O pochodzeniu dwóch rodzin Grzechu i Radości (O proiszedszych na swietie dwuch familijach Zabłudzenii i Radosti)*. Pod pretekstem ukazania rodowodu alegorycznych pojęć przedstawiona została kwestia losu człowieka po jego śmierci. Przedstawmy w skrócie treść tej dydaktycznej powiastki: Grzech jako syn Ciemności i Radość jako córka Światłości zamieszkują początkowo dwie antagonistyczne krainy – Piekło i Niebo, pomiędzy którymi znajduje się Ziemia zamieszkaana przez ludzi. W związku z tym, iż

Jupiter miał trudności z rozstrzygnięciem, którzy ludzie są dobrzy, a którzy źli, zesłał on Grzech i Radość na Ziemię i im zlecił to zadanie. Jednakże i oni mieli z tym kłopoty, dlatego też zawarli kompromis polegający na tym, iż obydwójce mieli mieć jednakowy wpływ na życie człowieka. W momencie śmierci mieli oni orzekać, czy dany człowiek kierował się w swym życiu bardziej sugestiami Grzechu czy też Radości. Rozstrzygnięcie to miało decydować o tym, czy należy go zesłać do Pieła czy też nagrodzić go pobytem w Niebie. Dydaktyzm tej powiastki Nowikowa zgodny był, jak widzimy, z filozofią chrześcijańską, chociaż sam sąd ostateczny różny jest od wersji biblijnej.

Reasumując nasze rozważania na temat gatunku powiastki w adaptacji Iwana Nowikowa, możemy stwierdzić, iż powiastki Nowikowa opierają się najczęściej na kilkustopniowej strukturze kompozycji szkatułkowej, przeważnie z pierwszoosobową narracją. Ich zajmująca fabuła pełni zwykle rolę służebną w stosunku do wpisanej w utwór tezy moralnej, motta, myśli i skonstruowana jest w rozmaity sposób: przyjmuje formę snu, wizji, podróży bądź krótkiego obyczajowego exemplum. Uwaga narratora skoncentrowana jest na akcji opowieści, której bohaterowie potraktowani są w sposób uproszczony i często czytelnik odnosi wrażenie, iż pełnią oni w utworach rolę marionetek poruszanych wolą ich twórcy. Uwagę zwraca też specyficzny kształt narracji, umożliwiającej kontakt z odbiorcą w celu formowania jego poglądów i postaw.

W powiastkach moralnych i budujących Nowikowa, podobnie jak u Marmontela, kształtuje się przekonanie, iż cnota spotyka się zawsze z nagrodą, występki z karą, zaś przemiana charakteru – ze złego na dobry – odbywa się raptownie, pod wpływem alegorycznego snu lub perswazji. Takie właśnie ujęcie, będące wyrazem optymistycznego przekonania o dobroci, możliwości poprawy i udoskonalenia natury ludzkiej, stanowiło jedną z głównych cech powiastki dydaktycznej doby oświecenia, zbliżając ją tym samym do czarodziejskiej baśni, opartej na wierze w zwycięstwo ładu moralnego w życiu indywidualnym i społecznym.

Powiastki Nowikowa uczyły szeroko pojętej cnoty, choć cnota nie była utożsamiana z ascezą i wyrzeczeniem. Polegała ona raczej na prawie jednostki do osiągnięcia szczęścia, zadowolenia i harmonii w życiu doczesnym. Przekonanie to było jednym z obiegowych wątków osiemnastowiecznej refleksji o człowieku, którą głosili moralisci, filozofowie, twierdząc jednocześnie, iż człowiek został stworzony po to, aby był szczęśliwy, choć poglądy dotyczące sposobów osiągnięcia tego stanu bywały zróżnicowane¹⁴.

¹⁴ Podaję za Sinko, *op. cit.*, s. 310: szersze omówienie: Mauzi, *L'Idée du bonheur*, rozdz. pl. *La Conquête du bonheur et ses vicissitudes*, [w:] J. Ehrard, *L'idée de nature en France à l'aube des Lumières*, Paris 1970, s. 340–356.

Warto też wspomnieć o tzw. hedonizmie chrześcijańskim, który rozwinął się w XVIII w. i zasadzał się na przekonaniu, iż nie ma sprzeczności pomiędzy szczęściem ziemskim i wiecznym, co także znalazło wyraz w niektórych powiastkach Nowikowa. Dla wielu z nich, jak mogliśmy zauważyć, charakterystyczny jest orientalny koloryt, który pełni jedynie funkcję tła, a dla nas stanowi pewną wskazówkę na temat ich proveniencji.

Niektóre z powiastek autora *Przygód Iwana...* stawiają na plan pierwszy postaci mądrych, sprawiedliwych władców, którzy wyróżniają się pokojową, dobroczynną działalnością, zyskującą im miłość i podziw poddanych. W tym ujęciu przejawiała się jedna z podstawowych tendencji XVIII w., a mianowicie postawa antyheroistyczna, zgodnie z którą miejsce wojowników zajęli sprawiedliwi, mądrzy władcy.

W zbiorze Nowikowa nie ma natomiast realizacji powiastki filozoficznej. Pewne utwory zawierają co prawda określone refleksje i krytykę negatywnych zjawisk życia społecznego i politycznego, co było typowe właśnie dla poetyki powiastki filozoficznej. Należy jednak pamiętać o tym, że uwagi na temat życia w określonych realiach historycznych były także specyficzne dla prozy tego okresu.

Anna Warda

ЖАНР НРАВООУЧИТЕЛЬНОЙ ПОВЕСТИ
В СБОРНИКЕ ИВАНА НОВИКОВА *ПОХОЖДЕНИЯ ИВАНА ГОСТИНОГО СЫНА*

Настоящая статья посвящена анализу нравоучительных повестей из сборника демократического писателя XVIII века – Ивана Новикова *Похождения Ивана гостиного сына*. В большинстве из них повествование ведется от первого лица. Занимательный сюжет этих повестей подчинен дидактическим целям и приобретает обычно форму сна, видения, путешествия. Внимание повествователя сосредоточивается в этих текстах не на характеристике персонажей, а на действии.

Для повестей Новикова характерным является также специфическая форма повествования, которая способствует формированию взглядов читателей. Дидактические повести из сборника Новикова подтверждают идеи эпохи Просвещения и полны веры в то, что можно усовершенствовать характер человека.